

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2024 (Nisan/April)

Nüzûl Sebeplerinin Teaddüdü ve Müfessirlerin Tercih Kriterleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Gizli Kalmasını İstedığı Sırrın Mahiyeti Meselesi

The Issue of the Nature of the Secret that the Prophet Wanted to be Kept Secret in the Context of the Multitude Occasion of Revelation and the Preference Criteria of the Commentators

مسألة ماهية السر الذي أراد النبي - صلى الله عليه وسلم - كتمانها في سياق تعدد أسباب النزول ومعايير الإختيار عند المفسرين

Mustafa ERGİN

Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Res. Asst., Kilis 7 Aralık University, Faculty of Islamic Sciences,

Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Kilis, Turkey

mustafa.ergin@kilis.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-5674-1439>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 08/02/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13/04/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2023

Atıf / Citation: Ergin, Mustafa. “Nüzûl Sebeplerinin Teaddüdü ve Müfessirlerin Nüzûl Sebebi Tercih Kriterleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Gizli Kalmasını İstedığı Sırrın Mahiyeti Meselesi”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Nisan/April, 2024), 224-238.

<https://doi.org/10.31121/tader.1433886>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial

4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'in mâhiyetini açıkça beyan etmediği bir kelimenin ifade ettiği anlama esbâb-ı nüzûl rivayetleri üzerinden ulaşmak amaçlanmaktadır. Bahsedilen amaç doğrultusunda, teaddüd eden esbâb-ı nüzûl rivayetleri arasında farklı tercihlerde bulunmada müfessirlerin gerekçeleri incelenmektedir. Kur'ân'ın açıkça beyan etmediği bir ibareden maksat, Tahrîm suresinin ilk ayetlerinde Hz. Peygamber'in gizli kalmasını istediği şey şeklinde geçen sırdır. Bu sırrın mahiyetine dair tefsir, hadis ve esbâb-ı nüzûl kitabiyâtında farklı rivayetlerin zikredildiği ve müfessirlerin ilgili rivayetler arasında yaptıkları tercihlerin farklılaştığı görülmektedir. Kaynaklarda söz konusu sırrın içinde zikredildiği ayet grubunun nüzûl sebebi ile ilgili "Bal" ve "Mâriye" isimleriyle meşhur olan iki rivayet zikredilmektedir. "Bal" rivayetini tercih eden müfessirlerin, çoğunlukla ilgili rivayetin Sahihayn'da nakledildiği ve "Mâriye" rivayetini Hz. Peygamber'e isnat etmenin ahlaken doğru olmadığı gerekçelerine yaslandıkları görülmektedir. "Mâriye" rivayetini tercih edenler ise ilgili rivayetin hem sahih kaynaklarda zikredildiği hem de ayet bağlamına ve sîret-nüzûl ilişkisine daha uygun olduğu görüşündedirler. Söz konusu sırrın sahibi ayette Hz. Peygamber olarak ifade edildiğinden, meselenin açığa kavuşturulması ve nüzûl sebepleri arasında tercih imkanının oluşması için sîret-nüzûl ilişkisi göz önünde bulundurulmuştur. Gerek ayetlerin iç bağlamı gerekse de sîret-nüzûl ilişkisi bakımından "Mâriye" rivayetinin ilgili ayetlerinin nüzûl sebebi olarak kabul edilmesinin daha uygun olduğu, dolayısıyla söz konusu sırrın da Hz. Peygamber'in Mâriye'yi kendisine haram kıldığına dair Hz. Hafsa ile paylaştığı bilgi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Esbâbu'n-Nüzûl, Tercih, Hz. Peygamber, Tahrîm, Sır.

Abstract

In this study, it is aimed to reach the meaning of a word which the Holy Qur'an does not explicitly declare its essence through the narrations of the occasions of revelation (asbâb al-nuzûl, أسباب النزول). In line with this purpose, the reasons of the commentators for making different preferences between the narrations of the occasions of revelation are examined. What is meant by a phrase that the Qur'an does not explicitly declare is the secret mentioned in the first verses of Surat al-Tahrîm as something that the Prophet wanted to be kept secret. It is seen that there are different narrations about the nature of this secret in the books of tafsîr, hadîth, and the book of al-asbâb al-nuzûl, and the preferences of the commentators between the related narrations differ. In the sources, two narrations, which are famous with the names "Honey" and "Mâriya", are commonly mentioned about the reason for the revelation of the group of verses in which this secret is mentioned. The commentators who preferred the "Honey" narration mostly relied on the grounds that the narration was reported in the Sahihayn and that it was not morally right to attribute the "Mâriya" narration to the Prophet. Those who prefer the narration of "Mâriyah", on the other hand, are of the opinion that the narration is both mentioned in authentic sources and is more appropriate to the context of the verse and the sîrah-nuzûl relationship. Since the owner of the secret in question is expressed as the Prophet in the verse, the sîrah-nuzûl relationship was taken into consideration in order to clarify the issue and to create the possibility of preference among the occasions of revelation. In terms of both the context of the verses and the sîrah-nuzûl relationship, it is concluded that it is more appropriate to accept the narration of "Mâriya" as the occasion of revelation of the relevant verses, and therefore, the secret in question is the information that the Prophet shared with Hafsa that he had forbidden Mâriya to her.

Keywords: Tafsîr, Asbâb al-nuzûl, Preference, Prophet Muhammad, Tahrîm, Secret.

الخلاصة

هدف هذا البحث هو الوصول إلى معنى كلمة لم يصرح القرآن الكريم معناها بوضوح من خلال روايات أسباب النزول. في اتجاه هذا الهدف المذكور، يتم دراسة مبررات المفسرين في اختياراتهم المتفاوتة بين روايات أسباب النزول المتعددة. المقصود من عبارة لم يبين القرآن الكريم معناها بوضوح هو السر الذي يظهر في بداية سورة التحريم، والذي يتمثل في شيء أراد النبي صلى الله عليه وسلم أن يبقى مكتوماً. ويظهر أن الروايات المختلفة في تفسير هذا السر والتي ذكرت في كتب التفسير والحديث وأسباب النزول تتنوع، ويختلف اختيار المفسرين بين تلك الروايات. وفي مصادر التفسير والحديث وأسباب النزول روايتان اشتهرتا باسمي "العسل" و "المريّة" اشتهرتا في سبب نزول مجموعة الآيات التي ورد فيها السرّ المعني. ومن الملاحظ أن المفسرين الذين يرجحون رواية "العسل" يستندون في الغالب إلى أن الرواية المتصلة بها وردت في الصحيحين وأنه لا يصح عقلاً نسبة رواية "المريّة" إلى النبي صلى الله عليه وسلم. أما الذين يرجحون رواية "مريّة" فيرون أن رواية "مريّة" وردت في مصادر صحيحة، وأنها أنسب لسبب الآية والعلاقة بين الرواية ونزولها. وبما أن صاحب السر المذكور في الآية هو النبي - صلى الله عليه وسلم -، فقد تم النظر في العلاقة بين السيرة والنزول لتوضيح المسألة وتمكين اتخاذ الاختيار بين أسباب النزول المختلفة. ومن الواضح أنه من الأنسب قبول رواية "مريّة" كسبب لنزول الآيات المعنية سواء من حيث السياق الداخلي للآيات أو علاقة السيرة بالنزول، وبناءً عليه، توصل إلى استنتاج أن السر هو

المعلوم الذي كشفه النبي صلى الله عليه وسلم لحفصة بأنه حرم عليه مارية.
كلمات مفتاحية: التفسير، النبي محمد، أسباب النزول، السيرة النبوية، التحريم، السر.

Giriş

Kur’ân’daki ayetlerin nüzûl ortamında ifade ettiği otantik anlamı tespit etmenin en önemli sağlayıcılarından biri esbâb-ı nüzûl rivayetleridir. Bununla birlikte dezavantaj doğuran bir mesele olarak esbâb-ı nüzûl veya tefsir kaynaklarında aynı ayet veya ayet grubunun nüzûl sebebi hakkında birden fazla rivayetin aktarıldığı görülmektedir.¹ Tefsir terminolojisinde teaddüd olarak isimlendirilen bu durum,² alanın uzmanları tarafından bir tefsir problemi olarak görülmüş ve çözümü için farklı yollara başvurulmuştur.³ Kimi müfessirler rivayetler arasında belli kriterlere bağlı olarak tercih yapmış, kimileri rivayetlerin arasını cemetmiş, kimileri de ayetin birkaç kere nâzil olduğuna (mükerrer nüzûl) hükmetme yoluna gitmiştir.⁴ Müfessirlerin ayetlerin tefsirini önemli ölçüde etkileyecek bu türden rivayetlere yaklaşımlarının çeşitlilik arz etmesi,⁵ onları nüzûl sebebi tercihlerinde rivayetlerin sıhhati, rivayetlerin zikredildiği kaynaklar, ayetlerin iç bağlamı ve nüzûl ortamı gibi kriterler hususunda önceliklerinin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.⁶

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin teaddüd ettiği Kur’ân pasajlarından biri, Hz. Peygamber ile ilgili olup içerisinde mutlak bir ifade barındırdığından anlaşılması için ilave bilgilere ihtiyaç duyulan ve Hz. Peygamber’in eşlerinden bazılarına sır verdiği anlatılan Tahrîm sûresinin ilk beş ayetidir. İlgili ayetlerde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bir eşiyile paylaştığı sırrın, o eşi tarafından ifşa edildiği ve Allah’ın da bu durumu Hz. Peygamber’e bildirdiği ifade edilmektedir. Hz. Peygamber’in eşlerinden bir bilgi gizlediğini ifade eden ayet Tahrîm sûresinin üçüncü ayeti olmakla birlikte Tahrîm sûresinin ilk beş ayetinin, nüzûl rivayetleri incelendiğinde bir bütün olarak nâzil olduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu sırrın mahiyetine ulaşmak için ilgili ayetlerin hem iç bağlam hem de nüzûl bilgisi açısından bir bütün olarak ele alınmasını gerektirmektedir.

Tahrîm sûresi ilk beş ayetinin nüzûl sebebine dair kaynaklarda en çok iki rivayet üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki “Bal” rivayetidir. İlgili rivayet, Hz. Peygamber’in bir eşinin kendisine bal şerbeti ikram etmesi sebebiyle yanında olması gerekenden fazla kalmasından dolayı eşlerinden bazılarının kıskançlık duygusuna kapılarak ona bir oyun oynamaları ve bunun sonucunda Hz. Peygamber’in kendisine bal şerbetini haram kılmasını ifade

¹ Tefsir rivayetlerinin ihtilafına, ihtilafın nedenlerine ve çözümüne dair örnek bir çalışma ve farklı bir yaklaşım için bk. Şevket Kotan, “İnsan Sûresi Bağlamında Rivayet İhtilafı: Hz. Peygamber’in Sünneti Ekseninde Bir Çözüm Teklifi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023), 367-397.

² Teaddüd meselesine dair ayrıntılı bilgi için bk. Süyûtî, Ebu’l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, nşr. Saîd el-Mendûb, (Beyrut: Dâru’l-fıkr, 1416), 1/94-98; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’ân ve Bağlam* (İstanbul: Şule Yayınları, 2012), 97-102.

³ Esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin teaddüd ettiği durumlarda başvurulan çözüm yollarının geçerliliğine dair değerlendirme için bk. Halil Aldemir, “Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili”, *Ekev Akademi Dergisi* 15/48 (Yaz 2011), 141-159.

⁴ Bir ayetin nüzûl sebebi ile ilgili rivayetlerin çok olması (teaddüd) durumunda müfessirlerin izledikleri yollar için bk. Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 79-82; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 224-225.

⁵ Ulemâ tarafından tefsir rivayetlerinin mahiyet ve sıhhat şartlarının hadis rivayetlerinden farklı görülmesi, müfessirlerin muhaddislerden farklı olarak tefsir rivayetlerine daha mütesâhil yaklaşımlarına sebep olmuştur. Tefsir rivayetlerinin hadis rivayetlerinden farklı bir mahiyet arz ettiği ve tefsir rivayetlerine yaklaşımın ona göre olması gerektiğine dair özel bir çalışma için bk. Müsâid b. Süleymân et-Tayyâr, “Tefsir Rivayetlerine Yaklaşım Problemi”, çev. Mustafa Ergin, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Nisan 2022), 483-491.

⁶ Bu kanaatin dayanağını araştırmannın “Rivayetlerin Değerlendirilmesi” adlı ikinci başlığında yer alan müfessirlerin rivayetlere yaklaşımları ve tercihleri oluşturmaktadır.

etmektedir. İkinci rivayet ise “Mâriye” rivayetidir. Bu rivayet, Hz. Peygamber’in başka bir eşinin gününde ve onun hücrelerinde cariyesi Mâriye ile birlikte olduğunu, bunu fark eden eşinin Hz. Peygamber’e kızdığını, bunun üzerine Hz. Peygamber’in onun gönlünü almak için cariyesini kendisine haram kıldığını ve eşinden bu olaydan kimseye bahsetmemesini istediğini anlatmaktadır.

Müfessirlerin ilgili ayetlerin nüzûl sebebi olarak iki rivayetten birini tercih etme hususunda ihtilaf ettiklerini belirtmek gerekmektedir. “Bal” rivayetini tercih edenler, ilgili rivayetin Buhârî ve Müslim’de geçmesine ve diğer rivayeti Hz. Peygamber’e isnat etmenin ahlaken uygun olmadığı fikrine dayanmaktadırlar. “Mâriye” rivayetini tercih edenlerin ise -ilgili rivayetin başka sahih kaynaklarda geçmesine ilaveten- ayetlerin iç bağlamını ve sîret-nüzûl ilişkisini öncelidikleri görülmektedir. Bu araştırmanın önemi ve orijinalliğini, söz konusu örneklem bağlamında müfessirlerin esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde teaddüd olması durumunda takındıkları tutumun ve tercih kriterlerinin tefsir ve esbâb-ı nüzûl rivayetleri açısından bir usûl olarak tahlili ve tenkiti oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber’in gizlemek istediği sır ile alakalı doğrudan veya dolaylı ilişkili sayılabilecek üç yüksek lisans tezi,⁷ iki makale⁸ ve bir de kitap bölümü bulunmaktadır.⁹ Bilal Işık ve Selahattin Aydın’ın ilgili tezlerinde araştırmamızın konusu olan Tahrîm sûresinin ilk beş ayetini tefsir ettikleri ve söz konusu sır ile ilgili tefsir geleneğinde aktarılan yorumları zikretmekle yetindikleri görülmektedir. Hümeýra Ünal, ise Ehl-i Sünnet ve Şia tefsir ekollerini yorum açısından karşılaştırdığı çalışmasında konumuzla alakalı ayetlere dair iki ekolün yorumlarına yer vermiş ve yaklaşımlarını karşılaştırmıştır. Fatih Orum, ilgili makalesinde Hz. Peygamber’in haram kılma yetkisini ele alırken Tahrîm sûresinin ilk ayetini örnek olarak ele almakta ve çalışmanın kendi problematiği çerçevesinde ayete yaklaşmaktadır. Osman Kaya ise iki ayet örneğinde vahy-i gayr-i metluv meselesini ele aldığı makalesinde Tahrîm sûresinin üçüncü ayetini bu bağlamda değerlendirmiş ve ilgili olgunun sübutuna delil saymıştır. Son olarak Maşallah Turan, ilgili çalışmasında konumuzla alakalı ayetleri aile içi ilişki bağlamında yorumlamıştır.

1. Tahrîm Sûresinin İlk Beş Ayetine Dair Nüzûl Rivayetlerinin Tespiti

Tefsir, hadis ve esbâb-ı nüzûl kaynaklarında Tahrîm 1-5 ayetlerinin nüzûl sebebi ile ilgili -farklı varyantları bulunsa da- temelde iki rivayet zikredilmektedir. Tefsir ve hadis disiplinlerinde “Bal” ve “Mâriye” isimleriyle formüle edilen bu rivayetlerin dışında, kaynaklarda ayetin nüzûl sebebine dair Hz. Peygamber ile kendisini ona hibe etmek isteyen -ancak Hz. Peygamber’in kabul etmediği- bir kadın (mevhûbe) arasında geçen rivayet de mevcuttur.¹⁰

⁷ İlgili tezler için bk. Bilal Işık, *Tahrîm Sûresinde Aile İçi İlişkiler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999); Hümeýra Ünal, *Tahrîm Suresi Bağlamında Ehl-i Sünnet ve Şia Tefsir Ekollerinin Karşılaştırılması* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Selahattin Aydın, *Esbab-ı Nüzûl Bağlamında Tahrîm Suresinin Tefsiri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁸ İlgili makaleler için bk. Fatih Orum, “Tayyib ve Habîs Kavramları Çerçevesinde Kur’an-ı Kerim’de Rasulullah’ın Helal-Haram Belirleme Yetkisine Dair Ayetlerin Hukuki Tahlili”, *Kalemname* 6/3 (Aralık 2018), 166-233; Osman Kaya, “Ahzab Suresi 33/37. İle Tahrîm Suresi 66/3. Ayetleri Bağlamında Vahy-ı Gayr-ı Metluv Meselesi”, *RESS Journal* 2/8 (Şubat 2021), 122-146.

⁹ İlgili kitap bölümü için bk. Maşallah Turan, “Tahrîm Suresi Özelinde Günümüzdeki Sosyal Dokuya Dair Analizler”, *Ahtamara 1. Uluslararası Multidisiplinler Çalışmaları Kongresi Tam Metin Kitabı*, ed. Mehibe Sahbaz (Van: İKSAD Yayınevi, 2018), 1069-1079.

¹⁰ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 8/160; Celâlüddîn Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/217.

Ancak bu rivayet bazı alimler tarafından diğerlerine göre zayıf kabul edilirken,¹¹ bazılarında göre de bu rivayetin Tahrîm Sûresi'nin nüzûl sebebi olması uzak görülmüştür.¹² Anlaşılacağı üzere “mevhûbe” rivayeti tercihe şayan görülmemiş, sadece tennevü’ bakımından kaynaklarda kendine yer bulmuştur.

1.1. Bal Rivayeti

İlk beş ayetin nüzûl sebebi olarak kaynaklarda zikredilen bu rivayete göre Hz. Peygamber bal yemeyi ve bal şerbeti içmeyi severdi. Hz. Peygamber bir gün hanımlarından birinin yanına uğradı ve onun yanında bal şerbeti içti. Bu sebeple o eşinin yanında kalması, diğer eşlerinden bazılarının kıskançlık duygularının kabarmasına neden oldu. Bunun üzerine -tabiri caizse- Hz. Peygamber’den öç almak için kendi aralarında bir plan kurguladılar. Bu plana göre Hz. Peygamber içlerinden hangisinin yanına giderse, Ona, kendisinden meğafir¹³ kokusunun sadır olduğunu söyleyecek, böylece kendisinden kötü koku alındığı ima edilecekti. Planın uygulamaya konulmasının ardından kendisinden kötü koku yayılmasını istemeyen Hz. Peygamber, bir daha bal şerbeti içmemeye yemin ederek onu kendine yasaklamış ve bunun üzerine Tahrîm sûresinin ilk ayetleri nazil olmuştur.

Hz. Aişe hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

“Peygamber Zeynep bint Cahş’ın yanında kalır, bal şerbeti içerdi. Bunun üzerine ben ve Hafsa hangimizin yanına gelirse Ona, ‘Senden meğafir kokusu geliyor, meğafir mi yedin?’ demek üzere anlaştık. -Ravi der ki:- Hz. Peygamber onlardan birisinin yanına girdiğinde bu şey Ona söylenince Hz. Peygamber, ‘Hayır, Zeynep’in yanında bal şerbeti içtim, bir daha asla ondan içmeyeceğim’ buyurmuş, bunun üzerine Tahrîm sûresinin ilk ayetleri nazil olmuştur.”¹⁴

Yine Buhârî (öl. 256/869) ve Müslim’de (öl. 261/874) geçen başka bir rivayette Hz. Aişe’nin aktardığına göre Hz. Peygamber bir gün Hz. Hafsa’nın yanına uğrar ve onun yanında normalden fazla kalır. Bu durumu kıskanan Hz. Aişe kıskanır ve durumu soruşturmaya başlar. Hz. Sevde’ye giderek ondan Hz. Peygamber’e karşı yapacağı öç alma planında kendisine yardım etmesini ister. Bu planda ikisi tarafından Hz. Peygamber’e meğafir yiyip yemediği sorulacak ve ondan kötü koku geldiği aksettirilerek içtiği bal şerbetinden pişmanlık duyması sağlanacaktı. Uygulanan plandan sonra Hz. Peygamber tekrar Hz. Hafsa’nın yanına uğrar ve kendisine yeniden ikram edilen şerbeti reddeder. Bunun üzerine Hz. Sevde “Allah’a yemin olsun ki Hz. Peygamber’i ondan mahrum ettik.” demiştir.¹⁵

Yukarıdaki rivayetlerde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanında bal içtiği eşleri Zeyneb bint Cahş ve Hafsa bint Ömer olarak geçmektedir. Ancak farklı kaynaklar incelendiğinde benzer muhtevayla nakledilen olayın failinin Hz. Sevde¹⁶ veya Hz. Ümmü Seleme¹⁷ olduğuna dair muhtelif rivayetler görmek mümkündür.

¹¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân* (Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 2003), 18/180.

¹² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, 8/160; Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, ts.), 5/300-301. “Mevhûbe” rivayetinin tercihe şayan görülmeysi, hibe edilen bir şeyin kabul edilmemesinin tahrîm sayılmayacağı görüşü üzerine bina edilmiştir.

¹³ Orta boylu ve dikenli bir ağaç türü olan Urfut’un salgıladığı kötü kokan bir madde. Ebu’l-Fadl Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 7/350.

¹⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmi’ u’l-Müsnedu’s-Sahîh* (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422), “Talâk” 7/44 (No. 5267); Ebû’l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’l-Müslim, *el-Müsnedu’s-Sahîh* (Kahire: Dâru’t-Te’sîl, 2014), “Talâk” 4/116 (No. 3669).

¹⁵ Buhârî, *el-Câmi’ u’l-Müsnedu’s-Sahîh*, 7/45 (No. 5268); Müslim, *el-Müsnedu’s-Sahîh*, 4/117 (No. 3670).

¹⁶ Ebu’l-Ferec ‘Abdurrahmân b. Alî İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 2001), 4/305-306; Süyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, 8/213.

1.2. Mâriye Rivayeti

Tahrîm sûresi ilk beş ayetinin nüzûl sebebi olarak kaynaklarda zikredilen bir rivayete göre Hz. Peygamber bir gün Hafsa'nın (r.a.) odasında Mâriye ile bulundu. O sırada evde olmayan Hafsa döndüğünde karşılaştığı durumdan çok rahatsız oldu ve sinirlenerek Mâriye'nin dışarı çıkmasını bekledi. Mâriye dışarı çıktıktan sonra Hafsa, Hz. Peygamber'in yanına giderek Ona serzenişte bulundu. Peygamber de (s.a.s.) onu razı etmek için Mâriye'yi kendisine haram kıldı ve bu olaydan kimseye bahsetmemesini istedi. Hz. Hafsa'nın bu sırrı Hz. Aişe'ye açması üzerine Allah-u Teâlâ Tahrîm sûresinin ilk beş ayetini inzal buyurdu.

Yukarıda genel hatlarıyla ifade ettiğimiz hadise, muhtelif kaynaklarda -genel muhteva açısından benzer olmakla beraber- değişik varyantlarla nakledilmiştir:

Zeyd b. Eslem'den (öl. 136/754) nakledilen bir rivayette olay şöyle anlatılmaktadır:

“Hz. Peygamber günün birinde hanımlarından birinin hücrelerinde oğlu İbrahim'in annesiyle birlikte oldu. Hücrenin sahibi olan hanımı onları görünce, ‘Ey Allah'ın Resulü, benim evimde ve benim yatağında ha!’ dedi. Bu nedenle Hz. Peygamber İbrahim'in annesini kendine haram kıldı/yasakladı. Hanımı, ‘Ey Allah'ın elçisi, sana helal olan bir şeyi kendine nasıl haram kılarırsın?’ dedi. Söz konusu çıkışa rağmen Hz. Peygamber, bir daha onunla asla beraber olmayacağına dair yemin etti. Bunun üzerine ilgili ayet nazil oldu.”¹⁸

Nesâî'nin (öl. 303/915) tahrir ettiği bir rivayette Enes b. Mâlik şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber'in (s.a.s.) birlikte olduğu bir cariyesi vardı. Hz. Aişe ve Hz. Hafsa onu bırakması için sürekli Hz. Peygamber'e ısrar ederlerdi. Bu baskıların etkisiyle Hz. Peygamber, sonunda onu kendisine haram kıldı. Bunun üzerine ‘Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı bir nimeti, eşlerinden bazılarını hoşnut etmek adına niçin kendine yasaklıyorsun! -Bil ki- Allah çok affedici, çok merhametlidir.’ ayeti nazil oldu.”¹⁹

Tirmîzî (öl. 279/892) ve Taberânî'nin (öl. 360/971) naklettiği bir rivayette İbn Abbâs şöyle demiştir: “Tahrîm ayeti, Hz. Peygamber'in cariyesi hakkında inmiştir.”²⁰

Taberî'nin (öl. 310/923) naklettiği rivayette İbn Abbâs (öl. 68/667), Hz. Ömer ile aralarında geçen bir konuşmada Hz. Ömer'e “İkiniz de pişmanlıkla Allah'a yönelip tövbe etmelisiniz. Çünkü kalpleriniz Peygamber hakkında yanlış düşüncelere meyyledi... ayetinde bahsedilen iki kadın kimdir?” diye sorduğunu ve onların “Aişe ve Hafsa” olduğu şeklinde cevap aldığını söylemiştir. Rivayetin devamında Taberî, yukarıda Zeyd b. Eslem'den naklettiğimiz rivayetin benzerini aktarmıştır. Ayrıca nakledildiğine göre Hz. Peygamber yemine kefarete vererek daha sonra tekrar cariyesine döndü.”²¹

Yukarıdaki rivayete benzer muhtevayla aktarılan bazı nakillerde Hz. Peygamber'in Hafsa'nın sırrı ifşa etmesi üzerine eşlerine îlâ yaptığı ve onlara yirmi dokuz gün veya bir ay boyunca yaklaşmadığı ziyadesi bulunmaktadır.²² Ayrıca Katâde (öl. 117/735) ve Şa'bî'den (öl. 104/722) nakledilen bir rivayete göre Mesrûk (öl. 63/683?) şöyle demiştir: “Hz. Peygam-

¹⁷ Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 8/214.

¹⁸ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân* (b.y.: Dâru Hicr, 2001), 23/83. Mâlik b. Enes'in Zeyd b. Eslem'den rivayet ettiği bir rivayette de Hz. Peygamber'in Tahrîm suresinde kendisine haram kıldığı şey, Hz. Mâriye'dir. Bk. Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 2/287.

¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 7/158; Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 7/214.

²⁰ Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 7/214.

²¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, 23/88.

²² İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, 4/305; Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*, 18/180; Muhammed b. Alî en-Nîsâbü'rî Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* (b.y.: Dâru'l-Meymân, ts.), 792.

ber yemin ederek onu haram kılınca, bu tahrimden dolayı ihtar edildi ve yemin kefareti ödemesi emredildi.”²³

2. Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Yukarıda verilen iki farklı muhtevaya sahip rivayetlerin ortak noktası, Hz. Peygamber’in eşlerinden birine bir sır verdiği ve sır verilen eşin de bu sırrı diğer eşlerden birine haber ettiği şeklindedir. Rivayetler incelendiğinde Hz. Peygamber’in verdiği sırrın mahiyeti, bu sırrın Hz. Peygamber tarafından hangi eşine verildiği ve söz konusu sırrın haber verildiği diğer eşin kim olduğu sorularına ait cevapların farklılık arz ettiği görülmektedir. İşte bu noktada ayetin otantik anlamını tespit etmede müfessirlerin rivayet tercihleri farklılaşmaktadır. Bu farklılık ise rivayetlerin sıhhati, rivayetlerin zikredildiği kaynaklar, ayetlerin iç bağlamı ve nüzûl ortamı gibi kriterler hususunda önceliklerinin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.

Kurtubî’ye (öl. 671/1273) göre sahih ve nüzûl sebebi olmaya daha layık olan rivayet, Bal rivayetidir. Bu kanaatine rağmen Mâriye rivayeti’nin senet itibarıyla sağlam ve mana bakımından daha uygun olduğunu söylese de bu rivayetin Sahîhayn’da nakledilmediğini ve mürsel olarak aktarıldığını ayrıca vurgulamaktadır.²⁴ İbn Kesîr (öl. 774/1373), Hz. Ömer kanalıyla gelen Mâriye rivayetinin hadis kriterleri açısından sahih olduğunu ancak sünen sahiplerinin bu rivayeti tahrîc etmediğini, bu sebeple nüzûl sebebi olmaya daha layık olanın bal rivayeti olduğunu kaydetmektedir.²⁵ İbn Âşûr (öl. 1973) da Kurtubî ve İbn Kesîr gibi nüzûl sebebi olmaya bal rivayetinin daha layık olduğu kanaatini taşımakta ve bunu bal rivayetinin daha sahih olduğu gerekçesi üzerine bina etmektedir.²⁶

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mâriye rivayetini ilgili ayetlerin nüzûl sebebi olarak kabul eden en erken müfessir Mukâtil b. Süleymân’dır (öl. 150/767).²⁷ Yine erken dönem alimlerinden Ferrâ (öl. 207/822), Tahrîm sûresinin tefsirinde bal rivayetine yer vermezken, ayetin nüzûl sebebinin Hz. Peygamber’in cariyesi Mâriye ile aralarında geçen hadise olduğunu söyler ve ayetleri bu minvalde yorumlar.²⁸ İbn Atiyye (öl. 541/1147), ayetle ilgili rivayetleri zikrettikten sonra Mâriye rivayetinin daha sahih olduğunu ve insanların fıkıhlarını bu rivayet üzerine bina ettiklerini ifade etmektedir.²⁹ İbnü’l Cevzî (öl. 597/1201), Saîd b. Cübeyr, Mücahid b. Cebr, Atâ b. Yesâr, Şa’bi, Mesrûk ve diğer birçok ulemanın ayetin nüzûl sebebiyle ilgili Mâriye rivayetini esas aldıklarını eserinde kaydetmektedir.³⁰ Celâlüddin Mahallî (ö. 864/1459), Tahrîm sûresinin tefsirinde bal rivayetine yer vermezken, ayetin nüzûl sebebinin Hz. Peygamber’in cariyesi Mâriye ile aralarında geçen hadise olduğunu söylerler ve ayetleri bu minvalde yorumlarlar.³¹ Modern dönemin önemli müfessirlerinden Kâsimî (öl. 1914) de

²³ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli ‘Âyi’l-Kur’ân*, 23/84.

²⁴ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Âhkâmi’l-Kur’ân*, 18/180.

²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, 8/159-160.

²⁶ Muhammed b. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru’t-Tûnisîyye, 1984), 28/344.

²⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrü Mukâtil* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1423), 4/375.

²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân* (Mısır: Dâru’l-Mişiyye, ts.), 3/165.

²⁹ İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 5/330.

³⁰ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, 4/305.

³¹ Celâlüddîn Mahallî-Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 751. Ayrıca Celâleyn Tefsirin hangi yarısının kime ait olduğu hususunda kaynaklarda farklı rivayetlerin mevcut olduğunu söylemekte fayda bulunmatadır. Ancak Süyûtî’nin mukaddimede ve İsrâ sûresine ait tefsirin sonunda belirttiğine göre Mahallî, Kur’ân-ı Kerîm’i Kehf sûresinden başlayıp Nâs sûresine kadar tefsir etmiş, ardından Fâtiha sûresinin tefsirine başlamış, fakat ömrü yetmediğinden eserini bitirememiştir. Süyûtî de Bakara sûresinden İsrâ sûresinin sonuna kadar gelen sûreleri tefsir etmiş ve Mahallî’ye ait olan Fâtiha’yı tefsirin sonuna koymuştur. Böylece Tahrîm sûresi tefsirinin Celâlüddîn el- Mahallî tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bk. Ali Akpınar,

ayetin nüzûl sebebine dair rivayetleri sıraladıktan sonra gerekçelerini de zikrederek tercihinin Mâriye rivayetinden yana olduğunu söylemektedir.³²

Rivayetler bağlamında bakıldığında ayetin hangi olay üzerinde indiği hususunda bir tefsir problemi olarak teaddüd söz konusudur. Geçtiği üzere rivayetler arasında tercih yaparak bu durumu çözmeye çalışanların yanı sıra, farklı bir yaklaşım izleyerek rivayetler arasında tercih yapmayı, iki rivayeti de esas alarak ayetleri anlamaya ve yorumlamaya çalışanlar bulunmaktadır.³³ Örneğin Taberî'ye (öl. 310/923) göre doğru olan, rivayetleri teke indirmeye çalışmaktan ziyade asıl mesajı ortaya koymaktır. Bu kanaati doğrultusunda rivayetler arasında herhangi bir tercihte bulunmayan Taberî için Hz. Peygamber'in kendisine haram kıldığı şey cariyeye de içecek de ve hatta başka bir şey de olabilir. Sonuçta her biri, helal olan bir şeyi haram kılma noktasında eşittir.³⁴

Yukarıda Buhârî ve Müslim'den nakledilen bal rivayetlerinde Hz. Peygamber'in balı hangi zevcesinin yanında içtiğine dair bir ihtilaf bulunduğu anlaşılmaktadır; rivayetlerin birine göre bu kişi Zeyneb bint Cahş iken,³⁵ diğerine göre Hafsa bint Ömer'dir.³⁶ Ayrıca Zeynep rivayetinde Hz. Peygamber'e karşı birleşenler Aişe ve Hafsa iken, Hafsa rivayetinde bu kişiler Aişe, Sevde ve Safiyye olarak ifade edilmektedir. Bu noktada şu tespit ve karşılaştırmaları yapmak mümkündür: 1. Rivayetler incelendiğinde Zeynep rivayetinde sebab-i nüzûl ifadesi olarak "fa" harfi (فَاَلْت لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: «لَا، بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ، وَلَنْ أُعَوِدَ لَهُ» فَزَلَّتْ: {يَا أَيُّهَا (النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ} bulunurken, buna mukabil Hafsa rivayetinde bu türden bir harf bulunmamaktadır. 2. Ayetlerin kendi bağlamı dikkate alınacak olursa, "İkiniz de pişmanlıkla Allah'a yönelip tövbe etmelisiniz. Çünkü kalpleriniz Peygamber hakkında yanlış düşüncelere meyyledi."³⁷ ayetinde Hz. Peygamber'e karşı birleşenlerin iki kişi olduğu ifade edilmektedir. Bu gerçek, İbn Abbâs'ın bu kişilerin Aişe ve Hafsa olduğuna dair Hz. Ömer'den sahih yolla naklettiği rivayete³⁸ uygun düşmektedir. 3. Hz. Peygamber'in zevcelerinin kendi aralarındaki yakınlıklarının farklı olduğu, bu farklılığa bağlı olarak iki gruba ayrıldıklarını, gruplardan birini Hz. Aişe ve Hz. Hafsa oluştururken diğerini de diğer eşlerin oluşturduğu kaynaklarda zikredilmektedir.³⁹ Bu tespitler doğrultusunda iki rivayet incelendiğinde Hz. Zeynep rivayetinin hem iç bağlam hem de sîret-nüzûl ilişkisi açısından daha tercihe şayan olduğu anlaşılmaktadır.

Mâriye rivayetleri arasında ayrıntı noktasında ufak farklılıklar bulunsa da muhteva açısından bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ayrıca bu rivayet incelendiğinde metin içi bağlama uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber, kendine helal olan cariyesi Mâriye'yi eşi Hafsa'nın rızası için haram kılmakta ve bu olaydan kimseye bahsetmemesini istemektedir. Ancak Hz. Hafsa -muhtemelen aralarındaki yakınlıktan dolayı- bu sırrı Hz. Aişe'ye haber vermektedir.

"Tefsîrü'l-Celâleyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/294-295.

³² Muhammed Cemâluddin Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 9/268-269.

³³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'an*, 23/89; Ali b. Muhammed el-Basrî Mâverdî, *en-Nuket ve'l-Uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6/39; Muhammed b. Ömer et-Teymî er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 30/38; Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer el-Şirâzî Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/354.

³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'an*, 23/89.

³⁵ Buhârî, *el-Câmi'u'l-Müsnedu's-Sahîh*, 7/44 (No. 5267); Müslim, *el-Müsnedu's-Sahîh*, 4/116 (No. 3669).

³⁶ Buhârî, *el-Câmi'u'l-Müsnedu's-Sahîh*, 7/45 (No. 5268); Müslim, *el-Müsnedu's-Sahîh*, 4/116 (No. 3670).

³⁷ et-Tahrîm 66/4.

³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'an*, 23/88.

³⁹ Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi-Hz. Muhammed ve İslamiyet* (İzmir: Işık Yayınları, 2008), 7/240.

Bu noktada Kâsimî'nin ayet muhtevalarını göz önüne alarak iki rivayet arasında yaptığı mukayese ve değerlendirme kıymetlidir. İlk olarak, Mâriye rivayetinden anlaşılan Hz. Peygamber'in cariyesi Mâriye'yi eşlerinin rızası için haram kıldığıdır. Ancak buna mukabil, Bal rivayetinde böyle bir durum söz konusu değildir. Zira Bal rivayetinden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in balı haram kılmasının illeti, kendisinden kötü kokunun sadır olmasından duyduğu rahatsızlıktır. İkinci olarak, ilk beş ayet bağlamlarından koparılmadan ele alındığında dördüncü ayette ifade edildiği üzere eşlerin Hz. Peygamber'e karşı çıkmamaları noktasında uyarılmaları, beşinci ayette de bundan vazgeçmezlerse Allah'ın Ona kendilerinden daha hayırlı eşler vereceği ihtarı, ancak ve ancak Mâriye hadisesi gibi kaynağı kıskançlık olan önemli bir hadiseden kaynaklanabilir.⁴⁰ Kâsimî bu gerekçeler sebebiyle tercihinin Mâriye rivayetinden yana olduğunu söylerken bal rivayetini şöyle değerlendirmektedir:

“Bal rivayetine gelince, bazı selefın ayetlerin bu olay üzerine nazil olduğu şeklinde yaptıkları değerlendirmeler ilgili ayetlerin nüzûl sebebi olduğunu ifade etme amacı taşımayıp, ayetlerin umumunun bu rivayeti kapsadığını ifade etmek içindir. Zira selef alimlerinin ayetlerin muhtevalarıyla ilişkilendirilebilecek farklı hadiseleri nüzûl sebepleri olarak ifade etmeleri adetlerinden-
dir.”⁴¹

Bal ve Mâriye rivayetlerinin aktarıldığı kaynaklar incelendiğinde söz konusu nakillerin sıhhat şartları açısından birbirlerine yakın oldukları anlaşılmaktadır. Zira bal rivayeti, Sahîhayn ve meşhur rivayet tefsirlerinin bazılarında nakledilirken⁴² Mâriye rivayeti de Tirmîzî ve Nesâî gibi muhaddislerce aktarılmakta ve meşhur rivayet tefsirlerinde zikredilmektedir. Dolayısıyla müfessirler tarafından Mâriye rivayetinin Sahîhayn'da nakledilmediği ve ayrıca mürsel olarak nakledildiği gerekçelerine bağlı olarak nüzûl sebebi olarak görülmemesi⁴³ tartışılır niteliktedir. Zira söz konusu rivayet hem sahih olarak Tirmîzî ve Nesâî tarafından nakledilmekte⁴⁴ hem de birçok tabiûn ulema tarafından nüzûl sebebi olarak görüldüğü kaynaklarda zikredilmektedir.⁴⁵ Bu itibarla bakıldığında Mâriye rivayetinin en az bal rivayeti kadar dikkate alınması gerekmektedir.

Bununla birlikte müfessirlerin rivayet tercihleri ve argümanları doğrultusunda muhteva yönüyle rivayetlere yaklaşıldığında -aralarında tercihte bulunmak zor olsa da- Mâriye rivayetinin nüzûl ortamı ve ayetlerin iç bağlamına daha uygun olduğu söylenebilir. Bal rivayetini nüzûl sebebi olan tercih eden müfessirlerin sıhhat durumuna ek olarak Mâriye rivayetinin muhteva olarak Hz. Peygamber'e isnat edilmesi ahlaken doğru olmayan bir içeriğe sahip olduğu gerekçesine yaslandıkları görülmektedir. Ancak Hz. Peygamber'i her türlü itham ve kötülükten uzak kılmaya yönelik aşırı hassasiyet ve ihtimamdan kaynaklı gibi görünen bu tercihin aksine birçok tâbiûn alimi ve sonraki dönem müfessirler, nüzûl sebebi olarak Mâriye rivayetini tercih etmişlerdir. Bahsedilen ulemânın Hz. Peygamber'e yönelik herhangi bir ahlak dışı ithamda bulunacağını düşünmek mümkün değildir. Ayrıca içerik olarak bu rivayetin nüzûl döneminin kendi şartlarında yaşanması mümkün bir hadise olması ve bir ayetin otantik anlamına erişmek amacıyla tercih edilmesinin Hz. Peygamber'e karşı yapılmış bir ahlaksızlık barındırmadığı rahatlıkla söylenebilir.

⁴⁰ Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vil*, 6/268.

⁴¹ Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vil*, 6/269.

⁴² Kurtubî ve Kadı İyâz da rivâyetler arasında uygun olanın Zeynep rivâyeti olduğunu söylemektedirler. Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*, 18/180; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Müslim* (Bejrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1972), 10/77.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*, 18/180.

⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 7/158; Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 7/214.

⁴⁵ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 4/305.

3. Hz. Peygamber'in Gizli Kalmasını İstedığı Sırrın Mahiyeti

Söz konusu sırrın varlığı, mahiyetinden bağımsız olarak “*Hani peygamber eşlerinden birine aralarında gizli kalmak üzere bir şey söylemişti.*”⁴⁶ şeklinde Tahrîm sûresinin üçüncü ayetinde zikredilmektedir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi Tahrîm sûresinin özellikle ilk beş ayeti muhteva açısından bir bütünlük arz etmektedir. Ayrıca sırrın mahiyeti tespit edilirken nüzûl sebebi olarak tercih edilen Mâriye rivayetinin sunduğu veriler üzerinden hareket edilecektir.

“*Hani peygamber eşlerinden birine aralarında gizli kalmak üzere bir şey söylemişti. O eş bu sırrı diğer eşlerden birine duyurmuş, ama Allah Peygamber'i durumdan haberdar etmişti. Peygamber de sırrı ifşa eden eşine, -onun ifşa ettiği- sözlerin bir kısmını hatırlatmış, bir kısmından da hiç söz etmemişti. Bunun üzerine eşi, “Bunu sen kimden öğrendin?” diye sormuş; Peygamber de “Bunu bana her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah bildirdi.” diye cevap vermişti.*”⁴⁷ ayetinde Hz. Peygamber'in sır verip gizlemesini istediği eşi, Mâriye rivayetlerinin tamamında geçtiği üzere ittifakla Hz. Hafsa,⁴⁸ onun sırrı paylaştığı kişi ise Hz. Aişe'dir. Ancak aynı ayette Hz. Peygamber'in sırrına işaret eden “hadis” kelimesi üzerinde ittifak sağlanamamış, bu sırda dair kaynaklarda farklı görüşler zikredilmiştir. İbnü'l-Cevzî bu sırrın mahiyetine dair üç görüş nakletmektedir:

Birincisi, Hz. Peygamber'in Mâriye'yi kendisine haram kıldığına dair sır ki bu görüşü İbn Abbâs, Atâ, Şâbî, Dahhâk, Katâde, Zeyd b. Eslem ve Süddî savunmaktadır. İkincisi, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in vefatının ardından sırayla halife olacaklarına dair sırdır. Bu görüşü de Saîd b. Cübeyr İbn Abbâs kanalıyla nakletmektedir. Üçüncüsü de Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Peygamber'in vefatının ardından halife olacağına dair sırdır ki bu görüş de Meymûn b. Mihrân tarafından nakledilmektedir.⁴⁹

Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa'ya verdiği sırrın hilafete tealluk eden bilgiler olduğunu ifade eden ikinci ve üçüncü görüşe dair yapılan şu değerlendirmeler kıymeti hâizdir:

“(…) Kütüb-i Sitte'de Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in halife olarak tayin edildiklerine dair sarîh bir rivayet yoktur. Böyle bir bilgi olsaydı, bu konuda bilinen ihtilaflar meydana gelmezdi... Bu ve bu anlamdaki rivayetlerde Hz. Peygamber'den sonra hilafete en layık olanın bu iki zat olduğu ifade edilmektedir. Nitekim, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in hilafete daha layık olduklarına dair sahih rivayetler de kaynaklarda ayrıca mevcuttur. Ancak bu rivayetler, bu zatların hilafete layık olduklarını gösterir, bu işe tayin edildiklerini değil... Ayrıca bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber'in hilafete namzet olarak kimseyi bırakmadığı ifade edilmektedir...”⁵⁰

Hz. Peygamber'in verdiği sırrın hilafet tayinine dair olduğunu ifade eden görüşler hem yukarıdaki açıklamalar hem de ayetlerin siyak sibak ilişkisi açısından değerlendirildiklerinde kabulü uzak olan haberlerdir. Buna mukabil, ayetlerin muhteva, bağlam ve nüzûl sebebini dikkate aldığımızda birinci görüşü, yani Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa'ya Mâriye'yi haram kıldığına dair söylediği sözü tercih etmek daha uygun gözükmektedir. Kurtubî de bu görüşü savunurken,⁵¹ İbn Cüzeyy bunun diğerlerine göre daha meşhur olduğunu söylemektedir.⁵²

⁴⁶ et-Tahrîm 66/3.

⁴⁷ et-Tahrîm 66/3.

⁴⁸ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, 23/90; Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vil*, 9/274.

⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 4/307.

⁵⁰ Bilâl Işık, *Tahrîm Sûresinde Aile İçi İlişkiler*, 44.

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*, 18/187.

⁵² Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl* (Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam), 2/390.

Sonuç

Bir ayetin nüzûl sebebine dair nakledilen rivayetlerde teaddüd olması durumunda, müfessirlerin belli kriterlere bağlı olarak rivayetler arasında tercihte bulunma, rivayetlerin arasında telif etme ve mükerrer nüzûle hükmetme yollarına başvurdukları görülmektedir. Bu seçenekler arasında bir tercihte bulunmak, her ne kadar bazı kıstaslar üzerinden hareket edilse de müfessirin kendi içtihadıyla şekillenen bir seçim olmaktadır. Ayrıca ulemâ tarafından tefsir rivayetlerinin mahiyet ve sıhhat şartlarının hadis rivayetlerinden farklı görülmesi, müfessirlerin muhaddislerden farklı olarak tefsir rivayetlerine daha mütesâhil yaklaşımlarına sebep olmuştur. Bu anlamda müfessirler açısından ayetlerin nüzûl sebepleri noktasında kısmen subjektif bir tablo ortaya çıkmış, özellikle bir ayetin otantik anlamı ile ilgili gelen farklı rivayetler arasında tercihte bulunmak, tefsir ilminin mahiyetine uygun bir ameliye sayılmış ve işlenmiştir. Dahası tercih edilen rivayetin dışında kalan nakiller müfessirlerce sıhhat ve bağlam şartlarına uygun kabul edildiği takdirde ayetin umurunun içinde değerlendirilen anlam zenginlikleri olarak görülmüştür.

Hiz. Peygamber'in Tahrîm suresinde geçtiği şekliyle gizli kalmasını istediği sırrın mahiyeti de kaynaklarda hakkında birden fazla nüzûl sebebinin aktarıldığı bir meseledir. Bu hadiseye dair başta esbâb-ı nüzûl ve tefsir kaynaklarında olmak üzere birçok rivayet aktarılmış ve müfessirler yaklaşım farklılıkları ve öncelikleri açısından rivayetler arasında tercihte bulunmuşlardır. Bal rivayetini tercih edenlerin gerekçeleri, temelde bu rivayetlerin Sahîhayn'da nakledilmesi ve Mâriye rivayetinin ahlak dışı bir muhteva içermesi olmuştur. Mâriye rivayetinin nüzûl sebebi olarak tercih edilmesi ise ilgili rivayetinin de sahih kaynaklarda zikredilmesi ve tâbiûn alimleri tarafından tercih edilmesi yanında ayetlerin bağlamına diğer rivayetlerden daha uygun görülmesinden kaynaklanmıştır.

Bâl rivayetini tercih etmelerini rivayetlerin Sahîhayn'de zikredilmesi üzerine kuranların tutumu tahlil edildiğinde bir rivayetinin nüzûl sebebi olarak kabul edilebilmesinin yeter şartının Sahîhayn'de nakledilmesi olmadığını söylemek mümkündür. Zira Sahîhayn müellifleri kendi kabul şartlarına uyan sahih nakilleri eserlerinde toplamışlar, ancak bütün sahih rivayetleri topladıkları iddiasında bulunmamışlardır. Dolayısıyla Sahîhayn'de nakledilmediği halde bir rivayetinin sahih olması mümkündür. Bu doğrultuda, Bal rivayetinin salt Sahîhayn'de nakledilmesi, nüzûl sebebi olarak tercih edilmesini zorunlu kılmamaktadır. Zira bir hadisenin nüzûl sebebi olarak kabulü, nakledildiği rivayetinin sıhhat açısından aranan şartları sağlamasına, olayın Hiz. Peygamber döneminde meydana geldiğinin tespit edilmesine ve ilgili ayet veya sûrenin muhtevasına uygunluk arz etmiş olma şartlarına bağlıdır. Bununla birlikte Bâl rivayetinin sahih olması, onun ayetin nüzûl sebebi olarak görülmesi dahi ayetin ifade ettiği umumî anlamı içerisinde tefsir geleneğinde kendisine bir yer bulduğunu kabul etmeyi gerektirmektedir.

Mâriye rivayetini tercih etmeyenler ise bu yaklaşımlarını rivayetinin Sahîhayn'de nakledilmeyişi, dolayısıyla Mâriye rivayetinin sıhhat açısından Bal rivayeti ile tabiri caizse karşı karşıya gelmesinin imkân dahilinde olmayışı üzerine kurmuşlardır. Halbuki bu rivayet hem Tirmizî ve Nesâî'den nakledilmekte hem de birçok tabiûn ulema tarafından mürsel tarikle nüzûl sebebi olarak nakledilmektedir.

İlgili ayetlere dair söz konusu esbâb-ı nüzûl rivayetleri arasında tercihte bulunmanın ortaya çıkardığı neticeler açısından mesele ele alındığında müfessirlerin tercihte bulunması, ayet grubunun ifade ettiği otantik anlamı tespit etmeye matuf ilmî bir yaklaşımdır ve neredeyse nüzûl rivayetlerinde çokluk söz konusu olan bütün ayetlerin tefsirinde bu tutumu görmek mümkündür. Yoksa nüzûl sebebi olarak Bal rivayeti de Mâriye rivayeti de tercih edilse ayetin Allah'ın helal kıldığı bir şeyi haram kılmanın yanlışlığını ifade ettiği asıl mesajı açıktır. Ta-

berî de bu doğrultuda hareket ederek rivayetleri cemetmiş ve her iki rivayetin de helal olan bir şeyi haram kılma noktasında eşit olduğunu söyleyerek ayetin asıl mesajını ortaya koymuştur.

Netice olarak iki rivayetin de sıhhat açısından birbirlerine yakın oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte muhteva yönüyle rivayetlere yaklaşıldığında Mâriye rivayetinin ayetlerin iç bağlamına daha uygun olduğu, dolayısıyla Tahrîm sûresinin nüzûl sebebi olarak tercih edilmeye daha elverişli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Bal rivayetini direkt nüzûl sebebi olarak değil de ayetin umumî manası içerisinde anlaşılması mümkün olan ve müfessirlerin bu anlamda nüzûl sebebi olarak niteledikleri bir nakil olarak düşünmek mümkündür. Ayrıca Tahrîm ayetinde Hz. Peygamber'in kendine haram kıldığı şey her ne ise üçüncü ayette gizlenmesini istediği sırrın da onunla ilgili bir şey olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in gizli kalmasını istediği sırrın, Hz. Mâriye'yi haram kıldığına dair Hz. Hafsa ile paylaştığı sır olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aldemir, Halil. "Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili". *Ekev Akademi Dergisi* 15/48 (Yaz 2011), 141-159.
- Aydın, Selahattin. *Esbab-ı Nüzûl Bağlamında Tahrîm Suresinin Tefsiri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Beydâvî, Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. Ömer el-Şîrâzî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîh*. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, ts.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî. *Me'âni'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Işık, Bilal. *Tahrîm Sûresinde Aile İçi İlişkiler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Cüzeyy, Muhammed el-Kelbî el-Gırnâî. *et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl*. Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Atiyye el-Endelûsî. *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. Alî. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2001.
- Kâsimî, Muhammed Cemâluddin. *Mehâsinu't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- Kaya, Osman. "Ahzab Suresi 33/37. İle Tahrîm Suresi 66/3. Ayetleri Bağlamında Vahy-ı Gayr-ı Metlûv Meselesi". *RESS Journal* 2/8 (Şubat 2021), 122-146.
- Kotan, Şevket. "İnsan Sûresi Bağlamında Rivâyet İhtilafları: Hz. Peygamber'in Tebyin Sünneti Ekseninde Bir Çözüm Teklifi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023), 367-397.
- Köksal, Mustafa Asım Köksal. *İslam Tarihi-Hz. Muhammed ve İslamiyet*. İzmir: Işık Yayınları, 2008.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî. *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kutub, 2003.

- Mahallî-Süyûtî, Celâleddîn. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed el-Basrî. *en-Nuket ve'l-Uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Mennâu'l-Kattân. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen. *Tefsîrü Mukâtil*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423.
- Müsâid b. Süleymân et-Tayyâr. *Tefsir Rivayetlerine Yaklaşım Problemi*. çev. Mustafa Ergin. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Nisan 2022), 483-491. <https://doi.org/10.31121/tader.1056668>.
- Müslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *el-Musnedu's-Sahîh*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2014.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1972.
- Orum, Fatih. "Tayyib ve Habis Kavramları Çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'de Rasulullah'ın Helal-Haram Belirleme Yetkisine Dair Ayetlerin Hukuki Tahlili". *Kalemname* 6/3 (Aralık 2018), 166-233.
- Râzî, Muhammed b. Ömer et-Teymî. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- Serinsu, Ahmet. *Kur'ân ve Bağlam*. İstanbul: Şule Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Seyyid Kutub, İbrâhîm. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru's-Şurûk, 2010.
- Süyûtî, Celâleddîn. *ed-Durru'l-Mensûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Saîd el-Mendûb. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1416.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî. *Fethu'l-Kadîr*. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. Dâru Hicr, 2001.
- Turan, Maşallah. "Tahrîm Sûresi Özelinde Günümüzdeki Sosyal Dokuya Dair Analizler". *Ahtamara 1. Uluslararası Multidisiplinler Çalışmaları Kongresi Tam Metin Kitabı*. ed. Mehibe Sahbaz. 1069-1079. Van: İKSAD Yayınevi, 2018.
- Ünaldı, Hümeýra. *Tahrim Suresi Bağlamında Ehl-i Sünnet ve Şia Tefsir Ekollerinin Karşılaştırılması*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vâhidî, Muhammed b. Alî en-Nîsâbü'rî. *Esbâbu'n-Nüzûl*. Dâru'l-Meymân, ts.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Mustafa ERGİN

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The author declares that he have no competing interests.